

Posudok habilitačnej práce Mgr. Róberta Gáfrika, PhD.: Od významu k emóciám. Úvaha o prínose sanskritskej literárnej teórie do diskurzu západnej literárnej vedy.

Publikácia s názvom *Od významu k emóciám* je súbor piatich štúdií, ktoré sa týkajú viacerých problémových okruhov a sú, dá sa povedať, spojené parciálne. Na jednej strane sa Róbert Gáfrík zaoberá niektorými konceptmi porovnávacej literárnej vedy, komparatívnou poetikou, pojmom svetová literatúra, orientalizmom, súčasnými kultúrnymi štúdiami, na druhej strane sú to špecifiká sanskritskej literárnej teórie, resp. postoje sanskritských teoretikov literatúry, ako aj myslenie o literatúre v Indii. Publikácia predstavuje sondy, vymedzené prieniky do diskurzov interkultúrnej komunikácie, prieniky do ich efektov v podobe rôznych teórií, konceptov, dizajnov uvažovania o literatúrach a kultúrach ako interagujúcich, a teda navzájom sa orientujúcich systémov.

En gros sú štúdie v publikácii dosť nesúrodé. Otvára ich širšie koncipovaný predslov *Literárna veda v globálnom svete*, ktorý vyčerpáva svoj zmysel v tom, že nastavuje smer čítania nasledujúcich kapitol. Tak napr. keď v ňom nájdeme vyjadrenie, že ide o pokus o syntézu, sme poučení, že nejde o teoretickú syntézu, ale že sa „usiluje preskúmať perspektívy prínosu sanskritskej literárnej teórie do diskurzu západnej literárnej vedy.“ (s. 15) Syntéza buď musí zostať deziderátom alebo sa musíme pýtať, aký druh alebo aký stupeň syntézy bol skutočne dosiahnutý.

Problematika syntéz nie je zanedbateľný aspekt pri hodnotení tejto publikácie, pretože autor pracuje často práve s veľkými syntézami, ktoré sú aj „teoretické“. Hodnotí a usúvzťažňuje ich, resp. naznačuje miesta, kde by ich usúvzťažnenie mohlo byť zmysluplné. Tak to je v prípade veľkých prác Edwarda Saida a Wilhelma Halbfassa, ktorým venuje prvú kapitolu. Okrem toho sa Gáfrík venuje aj projektu komparatívnej poetiky Earla Minera a teórii medziliterárnosti Dionýza Ďurišina a ich prínosu k teórii dejín svetovej literatúry. Ich koncepcie hodnotí z aspektu sanskritskej literárnej teórie. A napokon sa sanskritská literárna teória stáva akýmsi pozadím pre uvažovanie o výskume emócií v súčasnej literárnej vede, konkrétne v kontextoch kognitívnej literárnej vedy, ale aj s reminiscenciami na formalisticko-štrukturalistické tendencie v západnej literárnej vede.

Sériu štúdií, ako som už uviedla, otvára kritická úvaha o jednej z najvplyvnejších diel o Strednom východe *Orientalism* z roku 1978 autora Edwarda Saida, na podklade ktorej sa Gáfrík snaží naznačiť kontúry možných diskurzívnych útvarov orientalizmu. Primárne sa ale opiera o dielo Wilhelma Halbfassa *India and Europe: An Essay in Philosophical Understanding*, 1990 po anglicky napísanej prepracovanej verzii skoršej práce *Indien und Europa: Perspektiven ihrer geistigen Begegnung*, 1981. Ide o zaujímavé porovnanie, keďže ide o dva, ako píše autor, rôzne prístupy k danej problematike. Tieto prístupy sú samozrejme rôzne aj, alebo možno, hlavne svojou rôznou motivovanosťou, kultúrnym pozadím ich autorov, intenciami čitateľských kruhov, rádiusom a kvalitami pôsobenia a pod. Gáfrík sprístupňuje túto mimoriadne komplexnú „záležitosť“ pomerne prehľadne, vyberá niektoré jasne kontúrované aspekty, uvádza do problematiky, podáva aj biografické informácie, ako napr. že Saidova matka bola palestínska protestantka, ale možno práve takouto selektívnou súvahou faktov môže dôjsť k nedorozumeniam. Akú váhu má informácia, že Saidova matka bola palestínska protestantka? Čo to znamená? Ako to, pozitivisticky povedané, modifikuje Saidovo uvažovanie o orientalizme? A ako ďaleko siaha konštatovanie, že Saidova práca vychádza z diel Karla Marxa a Michela Foucaulta? Dá sa predpokladať, že Marx a Foucault tu opäť vstupujú na scénu v réžii Edwarda Saida. Nie je to skôr tak, že keď čítame Saida a jeho *Orientalismus*, potom sa dozvedáme

niečo o Saidovi, ale nič o Orientalizme? A tak podobne aj u Halbfassa a jeho *India and Europe*, ktorý uvažuje v úplne iných intenciách, odvoláva sa na Gadamera, na modernú nemeckú hermeneutiku a zamýšľa sa nad možnosťami filozofického porozumenia medzi Európou a Indiou.

Čo je ale pre nás podstatné, je otázka, ako sa Gáfrik stavia ku komplexnosti problémov, ktoré otvára. Je jasné, že na ploche niekoľkých strán je vylúčené podať akýkoľvek celistvý obraz alebo aspoň dojem o „objekte“ vedeckého záujmu oboch autorov. Ale dozvedáme sa niečo o záujmoch Róberta Gáfrika, ktorý akoby otváral dvierka a nahliadal do multiverza diskurzívnych formácií stretu niekoľkých kultúr. K štúdiu akoby nepatrila jej posledný odsek, ktorý referuje o sanskritskej poetike. Táto sa tematizuje v nasledovnej štúdiu s názvom *Myslenie o literatúre v Indii* (s. 28-46). Gáfrik v nej podáva obraz o pôvode indického pojmu literatúry cez kľúčové diela a ich zrkadlenia v dejinách sanskritskej poetiky.

Nasledovné tri štúdie tvoria homogénnejší celok a týkajú sa usúvzťažnenia sanskritskej literárnej teórie a západnej porovnávacej literárnej vedy. V prvej z nich sa Gáfrik venuje komparatívnej poetike, sústreďuje sa pritom primárne na koncepciu Earla Minera zhmotnenú v diele *Comparative Poetics* z roku 1990, pričom sa zamýšľa nad kategóriami literárnych druhov, spomína aj nemecký kontext diskusie o vývinovej poetike atď. Za zamyslenie možno stojí výpoveď o triáde literárnych druhov lyrika, epika a dráma: „Prenesením literárno-druhových pojmov na nemeckú literatúru sa etablovala táto trojica literárnych druhov. Nemecký idealizmus neskôr prispel k tomu, že sa presadila ako poetologická dogma.“ (s. 50) Gáfrik ešte referuje o E. Staigerovej známej knihe *Grundbegriffe der Poetik* a cez neho sa napokon dostane k Minerovej práci a skicu jej kritiku, poukazuje na problematické momenty v Minerovom uvažovaní o indickej poetike, hovorí o jeho (Minerovej) zmätenosti (s. 56) a špekulovaní (s. 57).

Nasledujúca kapitola problematizuje pojem svetovej literatúry z aspektu sanskritskej literárnej teórie a v kontextoch iných teórií komparatistickej proveniencie, hlavne na Slovensku (Rosenbaum, Pišút, Bakoš, Ďurišin), ale reflektuje aj koncepciu harvardského profesora komparatistiky Davida Damroscha zhmotnenú v jeho diele *What is World Literature* z roku 2003, alebo veľký projekt *Literary History: Towards a Global Perspective* (2006). Na záver sa Gáfrik opäť vracia k Minerovi a jeho vyjadreniam o sanskritskej poetike, čím nastavuje optiku pre poslednú kapitolu, v ktorej ide o emocionalitu a jej zástoj v uvažovaní o literatúre u sanskritských teoretikov a v západnej literárnej vede, konkrétne v kontextoch kognitívnej literárnej vedy, ktorá, ako sa zdá, nie je vedľajším efektom kognitívizmu 20. storočia, ale skôr jej prirodzeným dôsledkom. Kľúčovou výpoveďou preto asi bude nasledovná: „Že sanskritská poetika môže byť relevantná aj univerzálne, teda aj mimo indických literatúr, naznačuje súčasný výskum emócií...“ (s. 78)

Cez Minera sa Gáfrik prehupol do výskumu emócií, prekonal tak obmedzenosť výskumov na propozičné aspekty literárnych textov a púšťa sa do objasňovania možností absorbovania ideového potenciálu sanskritskej literárnej teórie pre západné literárne vedy a konkrétne jej relevantnosť v kontexte kognitívnej literárnej vedy. Avšak už len na tomto relatívne prehľadnom pláne môžeme pozorovať, že aj abstrakcia, selekcia alebo prípadné syntézy môžu byť motivované tým najrozličnejším spôsobom. Gáfrik pracuje s ideou kognitívnej literárnej vedy a jej „hlavnými prispievateľmi“. Kognitívna literárna veda je veľmi vitálny diskurz, ktorý má mnoho preskupujúcich sa prúdov a ešte viac tradícií. Samozrejme, ide aj o otázku, koľko výpovedí sa zmestí na plochu dvadsiatich strán, o otázku selekcie. Dalo by sa povedať, že aj táto kapitola je skôr pozvánkou na zoznámenie sa s výskumom emócií v literatúre, s otázkami konceptualizácie kategórie emócie

v literárnovedných teóriách, ako vážne myslený pokus o syntézu, aj keby bola „bezprostredne najzaujímavejšia“ (s. 15).

Kapitolu otvára prehľadom podľa všetkého kľúčových diel nasledovných autorov: Reuven Tsur, Keith Oatley, Patrick Hogan, Jenefer Robinsonová, David S. Miall a Michael Burke. O ich teóriách alebo modeloch uvažovania o emóciách a emocionalite vo vzťahu k literatúre a jej výskumu sa nedozvedáme veľa, skôr sú to len rámcové poznámky, tézy, istá prvá orientácia. Tak napr. o R. Tsurovi sa dozvieme, že jeho kognitívna poetika skúma, ako kognitívne vedy môžu prispieť k poetike, že rozlišuje medzi každodenným a poetickým jazykom ako formalisti. O K. Oatleyovi sa dočítame, že sa ako psychológ zaujímal o emócie literárnych postáv, P. Hogan čerpal zo sanskritskej literárnej teórie, čo ho zjavne zvýhodňuje voči kolegom, ktorí sanskritskú teóriu síce poznajú, ale nie sú schopní ju obsiahnuť vo svojom uvažovaní o emóciách. Hogan dokazuje, že emócie nie sú kultúrne špecifické, a síce na podklade literárnych diel z rôznych kultúrnych oblastí. Bolo by zaujímavé dozvedieť sa, ako pritom postupuje, a síce, keď vieme, že literatúra nie sú iba literárne texty, ale že literatúra predstavuje špecifické komunikácie. S akým materiálom a ako pracoval Hogan? A aký problém vidí Hogan vo fikčnosti, keď sa odvoláva na Oatleyovu tézu, že emócie sú spojené s cieľmi? Argument, že fiktívne postavy nemajú ciele, lebo nie sú skutočné, mi pripomína kritiku Freudových interpretácií literatúry, keď mnohí protestovali, že predsa nejde o empirické výpovede živých ľudí. Ak Hogan argumentuje analogicky, potom je otázkou, akú logiku má jeho štruktúra uvažovania o literatúre a emóciách vôbec. Žiaľ, nie som expertka na Hogana, preto sa pýtam, v akých súvislostiach sa problém fikčnosti stáva redundantným? (s. 86) Intencia výpovede v danom odseku mi totiž trochu unikla. V prípade Jenefer Robinsonovej sa mi jej vývody zdajú relatívne banálne, keď jej hlavným argumentom má byť postreh, že plauzibilná interpretácia literatúry sa zakladá na predchádzajúcej emocionálnej reakcii. Zaujímalo by ma, ako interpretuje spomínané realistické romány a v čom sú jej interpretácie špecifické, v čom spočíva ich pridaná hodnota? V Gáfríkovej štúdií totiž chýbajú príslušné dovysvetlenia. Nasleduje skica empirického výskumu literárneho čítania podľa Davida Mialla a jeho pojem literárnosti, ktorý je postavený na interakcii medzi textom a čitateľom. Do diskusie aj tu vstupuje starý známy pojem „zážitkovosti“. Aj v tomto prípade sa dostávame k presvedčeniu, že pri čítaní literatúry významnú úlohu zohrávajú emócie. A napokon aj Michael Burke sa venuje výskumu literárneho čítania. Gáfrík preto rozlišuje dve línie, jedna sa zjavne zameriava na komunikačné aspekty literárneho čítania, druhá operuje na teoretickom pláne, pričom sa Gáfrík mieni bližšie sústrediť na druhú spomínanú líniu, keďže v nej vidí možnosti prieniku sanskritskej literárnej teórie do západného uvažovania o emóciách na pozadí výskumu literatúry. Zaujímalo by ma, prečo sa Robinsonová napríklad neusiluje pochopiť význam indickej estetiky pre vlastnú teóriu, ako to robí Hogan? Čo je predpokladom úspechu využívania sanskritských pojmov u Hogana? A ak hovoríme o prekonávaní eurocentrickej literárnej teórie (s. 99), malo by sa to dať opodstatniť vari aj nejakou evidentnou nutnosťou, ako napríklad zjavnou petrifikáciou istého nereflektovaného a preto znevýhodňujúceho spôsobu uvažovania o literatúre v Európe. Toto by som ale nechala na diskusiu.

Záver: Habilitačnú prácu Róberta Gáfrika hodnotím pozitívne a po úspešnej obhajobe mu odporúčam udeliť vedecko-pedagogicky titul „docent“ (doc.) v odbore teória literatúry a dejiny konkrétnych literatúr.

Bratislava 07.01.2014

doc. Mgr. Andrea Mikulášová, PhD.

Ústav filologických štúdií

Katedra nemeckého jazyka a literatúry

Pedagogická fakulta UK v Bratislave